

AKKERRANDENBEHEER EN BLOEMRIJKE AKKERRANDEN

Stef Keulen, bestuurslid Mergellandcorporatie Limburg, Klimmenderstraat 71^a, 6343 AB Klimmen

In het Natuurhistorisch Maandblad is het een goed gebruik om te beginnen met een redactionele column, als ik het eerste artikel zo mag noemen. Gewoonlijk is dit een zeer lezenswaardige tekst. Recente ontwikkelingen vormen vaak de aanleiding en dan vooral ontwikkelingen die de natuur en landschap in Limburg schaden of juist goed doen. Zo ook in het Maandblad van november 2000. Henk Hillegers beschrijft lyrisch hoe bloem- en kleurrijk de akkers vroeger waren en wat er daarna allemaal mis gegaan is. En dat is heel veel. De graanakkeronkruiden, eens algemeen, zijn inmiddels een zeer bedreigde groep planten geworden. Dieren, zoals de Hamster en Dwergmuis, zijn zeer zwaar in aantal achteruit gegaan. De oorzaak is duidelijk, het "economisch denken" van de agrariërs heeft geleid tot het vernietigen van de biotopen waarin deze planten en dieren leefden. Maar deze zomer gebeurde het, Henk zag de van vroeger zo bekende kleuren van Klaproos en Korenbloem weer terug. Maar de klap kwam hard aan. In plaats van akkers met toegenomen natuurwaarde zag hij ingezaaide randen. Akkerrandenbeheer, zo concludeert hij. Daarmee ontspoot zijn verhaal. In zijn woorden: "dit randbeheer van akkers heeft dan ook absoluut niets te maken met enig natuurbeheer, maar gaat daar wel voor door en wordt als zodanig zwaar gesubsidieerd". "Volksverlakkerij en floravervalsing op kosten van de belastingbetaler", zo uit hij zijn ongenoegen. Als het om een vorm van akkerrandenbeheer zou gaan, heeft hij waarschijnlijk gelijk. Maar dat is niet zo.

AKKERPLANTEN

Akkerplanten komen spontaan voor op akkers en andere bewerkte gronden. Ze hebben een dynamisch, open milieu nodig. Als de concurrentie toeneemt, bijvoorbeeld als gevolg van het niet meer bewerken van de bodem, verdwijnen ze. In de beginjaren van de vorige eeuw is de biodiversiteit op zijn hoogst, ongeveer 120 soorten planten en veel dieren hebben hun plaatsje op de akkers weten te verwerven. Landschapselementen

zoals graften, bosjes, brede onbewerkte perceelgrenzen, overhoeken, poelen, holle wegen en nog veel meer zijn onverbreekelijk met de akkers verbonden omdat ze voor de agrariërs in die tijd een hoge gebruikswaarde hebben. De toegevoegde waarde aan landschap en natuur door het boerenbedrijf is dan ook geweldig groot. Akkers vormen een cultuurlandschap. Er is een duidelijke samenhang tussen het gebruik van de akker, het bodemtype en de wilde planten die men er vindt. Wilde Ridderspoor, Bolderik, Gele ganze-

bloem, Klaproos, Groot spiegelklokje, Akkerboterbloem en vele andere planten stellen in grote lijnen ongeveer dezelfde eisen aan het milieu als de akkergewassen. Menselijk handelen heeft ze er gebracht, menselijk handelen kan ze er ook weer doen verdwijnen. Ook in die tijd is er sprake van "economisch denken", maar de mogelijkheden zijn zeer beperkt. Toch zijn er ook toen al planten die te lijden hebben van het menselijk handelen, zoals Bittere scheefbloem en Zomerandoorn die al vóór 1900 uit ons land zijn verdwenen (BAKKER & VAN DER BERG, 2000).

Na de tweede wereldoorlog staat productiviteit zeer hoog in het vaandel. Kunstmest en bestrijdingsmiddelen worden sterk gepropagandeerd en het grondgebruik wordt steeds intensiever. Gevolg is dat de biodiversiteit geweldig afneemt, de wilde, kleurrijke planten verdwijnen van de akker. Het landschap wordt ontdaan van zijn sieraden, de vele kleine elementen. Maximale productie is het credo, natuurwaarden zijn minder belangrijk. De gevolgen zijn overal in het landschap zichtbaar.

AKKERRANDENBEHEER

De extensieve vorm van landbouw, die rond 1900 nog algemeen was, bestaat niet meer. De huidige akkers zijn cultuurgronden waarop de invloed van de mens zo groot is, dat er maar weinig natuurelementen in te vinden zijn. Wilde soorten akkerplanten zijn ongewenst omdat ze een plaag kunnen vormen en het akkergewas in de groei belemmeren. Daarom worden ze op alle mogelijke manieren bestreden. Slechts 20 soorten akkerplanten die zeer resistent zijn zoals Akkerdistel, Kweek, Hanepoot en dergelijke, zijn er nog regelmatig waar te nemen. Terugkeer naar de vroegere extensieve vorm van boeren is onmogelijk, er is geen droog brood mee te verdienen. Natuurbescherming (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale landschappen) hebben enkele tientallen akkerreservaten in beheer. Hier gaat het niet om de opbrengst van het akkergewas, maar om het behoud van de karakteristieke wilde flora. Ook akkers die beheerd worden voor

Phacelia is vroegbloeiend, daardoor kleurt in de voorzomer de akkerrand voornamelijk paars (foto's: P. Grooten).

het behoud van bepaalde diersoorten zoals de Wilde hamster, kunnen hier een rol in spelen. Maar er is meer mogelijk. De overheid heeft hier decennia geleden op gereageerd met het ontwikkelen van een stelsel van subsidieregelingen die iets van de oude glorie van natuur en landschap moeten terugbrengen. De belangrijkste hiervan is de Regeling Beheers Overeenkomsten en Natuurontwikkeling (RBON). Op grond hiervan konden boeren beheersovereenkomsten met het Bureau Beheer Landbouwgronden sluiten. Een onderdeel ervan is het akkerrandenbeheer. Dit beheer wordt gekenmerkt door het (deels) nalaten van een aantal handelingen, zoals bemesten en het gebruiken van herbiciden in een strook van de akker die bijvoorbeeld grenst aan een berm. Het doel hiervan is de eens zo kenmerkende akkerflora weer terug te krijgen. Om dit te bereiken moet er nog een zaadbank van de gewenste planten in de bodem aanwezig zijn, moet er onder andere een lage bemestingsgraad van de bodem bereikt worden en moet men dit beheer tientallen jaren volhouden. Het resultaat, zowel in aantallen deelnemende agrariërs als in teruggekeerde akkerflora, is bedroevend. Dit is een van de redenen waarom de betreffende subsidieregeling per 1 januari 2000 is vervallen.

In plaats hiervan is de "Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer" (SAN) gekomen. De SAN is bedoeld voor terreinen met een hoofdfunctie landbouw. De regelingen zijn erop gericht agrarische ondernemers te laten kiezen voor integratie van natuurbeheer in hun bedrijf. Waar agrarisch natuurbeheer

kan worden uitgevoerd, bepaalt de provincie door het opstellen van gebiedsplannen, ook wel stimuleringsplannen genoemd. Om subsidie te krijgen moet het terrein opgenomen zijn in een beheersgebiedsplan of in een landschapsgebiedsplan. Voor verbetering van natuur en landschap is het agrarisch cultuurland ingedeeld in zogeheten beheerspakketten. Elk pakket beschrijft een type bouwgrond of landschapselement met bijbehorende natuur- en landschapswaarden en beheershandelingen. De overheid maakt zakelijke afspraken met de grondgebruiker. Deze verplicht zich tot beheer van zijn grond of van het element, de overheid stelt daar een vergoeding tegenover. De regeling is vooral bedoeld om in natuur- en landschapsontwikkeling buiten de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) te voorzien.

Beheerspakketten die kunnen leiden tot een toename van wilde planten zijn de pakketten "chemie- en kunstmestvrij", "akkerflora volle velds", "roulerend graandeel", "akkerfauna" en het pakket "akkerflora randen". Deze laatste komt het meest overeen met wat eerder "akkerrandenbeheer" heette. Dit pakket houdt het volgende in; de rand moet 3 tot 12 meter breed zijn en minimaal 50 meter lang. De overeenkomst wordt aangegaan voor zes jaar. Gedurende deze tijd moet er graan verbouwd worden, maïs is niet toegestaan. Er mag geen bemesting en geen chemische onkruidbestrijding plaatsvinden. De vergoeding bedraagt 0,124 gulden per vierkante meter per jaar. Blijkt in het zesde jaar niet aan het

omschreven resultaat voldaan te zijn, dan vindt er een korting van 15% plaats op de totale subsidie. In dat jaar moeten er minstens 25 inheemse plantensoorten per 25 vierkante meter voorkomen. Deze soorten vindt men dan op de akker, langs de randen, als een diffuus voorkomen van diverse akkeronkruiden die groeien tussen het gewas dat ook elders op de akker voorkomt.

Het zal duidelijk zijn dat hetgeen Henk Hillegers beschrijft geen akkerrandenbeheer kan zijn. Ook de foto's tonen niet het geschetste beeld van diffuus voorkomende akkeronkruiden in een graanveld.

PROJECT BLOEMRIJKE AKKERRANDEN

Wat Henk wel gezien heeft, is een akker waarvan de agrariër vermoedelijk meedoet aan het project bloemrijke akkerranden. Dit is in 1998 van start gegaan in Merkelbeek, als initiatief van een groep akkerbouwers onder de vlag van de Limburgse Land- en Tuinbouw-

bond (LLTB). In 1999 werd het in Voerendaal eveneens opgestart. Overleg tussen de plaatselijke afdelingen van de LLTB, het IVN, de Mergellandcorporatie¹, de provincie en de gemeente Voerendaal zorgde voor een gezamenlijke aanpak. Acht boeren hebben op tal van akkerranden bloemrijke mengsels gezaaid en zien af van bemesting en chemische onkruidbestrijding in drie of zes meter brede stroken. De gemeente voert een aangepast maaibeheer in de aanpalende wegbermen. Het resultaat is dat er zich vele bloemen en kruiden ontwikkelen.

In 2000 heeft de Mergellandcorporatie het project overgenomen en uitgebreid naar heel Zuid-Limburg. Dit project valt niet direct onder de SAN, er worden dan ook andere voorwaarden gehanteerd. De akkers moeten gelegen zijn in het buitengebied. De in te zaaien akkerranden moeten bij voorkeur deel uitmaken van de "Gebieden Knelpuntgerichte Aanpak Erosiebeleid" of ze moeten liggen langs erosiegeulen of langs kleine landschapselementen zoals graften, bosjes, holle wegen, hagen enzovoorts. Ook perceelsranden langs akkers met erosiegevoelige gewassen zoals aardappelen, bieten, uien, mais en groentegewassen, krijgen prioriteit. Overige voorwaarden (in 2000) waaraan voldaan moet worden zijn: de breedte van de akkerrand is drie of zes meter en de lengte is minimaal 50 meter. Chemische onkruidbestrijding is niet toegestaan, een ontheffing voor pleksgewijze behandeling is mogelijk voor "lastige" onkruiden zoals Akkerdistel, Ridderzuring en Kleefkruid. Het zaad van deze soorten en andere, zoals Melde en Herik, kan een volgend jaar in de rand of in een mogelijk akkervolggewas een onevenredig grote onkruiddruk veroorzaken. Daarom wordt de rand onderhouden (P. Grooten, Mergellandcorporatie). De rand moet tot 1 november of later intact blijven en bij werkzaamheden op het perceel moet de rand zo weinig mogelijk beschadigd worden. Naar keuze kan men deelnemen met eenjarige randen, roulerende randen of permanente akkerranden. Van een permanente rand is sprake als de akkerrand minimaal zes jaar achter elkaar op dezelfde plaats wordt ingezaaid. Van elk van deze typen kan zeven hectare gesubsidieerd worden. De vergoeding bedraagt voor de eenjarige en roulerende randen 0,30 gulden en voor de permanente 0,45 gulden per vierkante meter per jaar. In het totaal hebben er in 2000 circa 48 akkerbouwers meegedaan en is er ongeveer 60 kilometer akkerrand in-

gezaaid. Bloemrijke akkerranden waren te vinden in: Voerendaal, Sweikhuizen, Puth, Wijnandsrade, Margraten, Cadier en Keer, Gulpen, Merkelbeek, Brunssum, Berg en Terblijt, Valkenburg, Heerlen, Bochoz, Schinnen, Bingelrade, Lemiers, Ransdaal, Ja-beek, Guttecoven, Landgraaf, Etenaken en op nog meer plaatsen. Het project is dus wel aangeslagen. Een veel gebruikt zadenmengsel voor de akkerrand heeft de volgende samenstelling: Zomergerst, Haver, Bijenplant (Phacelia), Alexandrijnse klaver, Boekweit en wilde akkerkruiden zoals Klaproos² en Korenbloem. Uit de samenstelling van dit mengsel vallen de doelstellingen af te lezen. Zomergerst en Haver zijn bodembedekkers, ze werken erosiewerend door een snelle en diepe doorworteling. De zaden die deze soorten vormen, kunnen voedsel voor vogels en zoogdieren zijn. Phacelia, Klaproos, Korenbloem en dergelijke zijn rijk bloeiend. Zo ontstaat er een goed voedselbiotoop voor een groot aantal soorten insecten zoals bijen en vlinders, hommels en zweefvliegen. Ook insectenetters zullen zo een uitgebreide en gevarieerde dis aantreffen. De bloeiende akkerrand biedt dekking voor karakteristieke vogels van de landbouwgronden, zoals Patrijs en Fazant. Na het oogsten van het gewas blijft de akkerrand gewoonlijk intact. Dan is deze dekking nog meer gewenst. Vele kleine zoogdieren, en ook grotere zoals de Egel, vinden er voedsel en een migratieroute. Ze kunnen zich er ook tijdelijk vestigen. Vogels zoals Kerkuil, Buijzerd en Torenvalk zullen met de kleine zoogdieren wel raad weten. Ook direct buiten de akkerrand zullen positieve effecten te zien zijn. Het in gebruik nemen van de berm als akker blijft achterwege. De berm heeft niet of veel minder te lijden van bemesting en bespuitingen. Samen met een aangepast maaibeheer, zoals in Voerendaal al gebeurt, kan dit tot fraaie resultaten leiden.

Er zijn nog meer redenen om dit project uit te voeren, bijvoorbeeld omdat het een aantrekkelijker landschap oplevert. Inwoners en recreanten zullen het beslist mooi vinden. Misschien nodigt de rand wel uit tot het plukken van een boeket, daar is geen enkel bezwaar tegen. Waar kan dat nog? Let eens op alle gebods- en verbodsborden op de plaatsen waar de laatste restanten waardevolle natuur in Limburg beschermd worden. Het hele project kent nog de nodige variatie. Het gebruikte zadenmengsel bij deze randen zal zodanig aangepast worden dat de overlevingskansen van de hamster en van zoogdie-

ren met een vergelijkbare levenswijze drastisch zal verbeteren. Zo is er onder andere in het mengsel van 2001 Luzerne toegevoegd.

Het project heeft dus niet als doel de wilde akkerplanten terug te krijgen. Maar er is wel degelijk een positief effect op de natuur te verwachten en te zien. Ook wordt het akkerlandschap zonder twijfel gevarieerder. Hier wordt subsidie voor aangewend, maar van volksverlakkerij kan geen sprake zijn.

Een boer blijft een ondernemer, dat is hem niet kwalijk te nemen. Maar het gaat vele boeren niet langer alleen om economische opbrengst. Agrariërs nemen een weloverwogen risico als ze aan dit project deelnemen. Allerlei "rechten" van deze ondernemers zijn gebaseerd op gebruik van de grond. Bij een veranderd gebruik kunnen deze rechten wijzigen. Op de bloemrijke stroken akker kunnen zich soorten vestigen die beschermd zijn, ook een risico. Financieel is dit project geen vetpot. De maximale subsidie bedraagt 0,45 gulden per vierkante meter, terwijl de berekende kosten 0,50 gulden per vierkante meter bedragen. Of er sprake is van "om" zijn, zoals Henk het uitdrukt, moet de tijd leren. Een feit is wel dat het denken van agrariërs verandert. Belangrijk is dat boeren niet onder druk van de regelgeving aan het project deelnemen. Misschien is dit toch een begin van een andere manier van omgaan met de natuur en het landschap.

DANKWOORD

P. Grooten dank ik voor het leveren van een aantal gegevens.

LITERATUUR

BAKKER, P. & A. VAN DER BERG, 2000. Beschermingsplan akkerplanten. Ministerie van L, N & V, Den Haag.
STICHTING MERGELLANDCORPORATIE. Bloemrijke akkerranden in Zuid Limburg 2000.

NOTEN

1. De stichting Mergellandcorporatie Limburg is een samenwerkingsverband van agrariërs en natuurbeschermers in het Mergelland. De Mergellandcorporatie stelt zich tot doel het tot stand brengen van een concurrerende duurzame landbouw, welke in evenwicht is met haar omgeving. Daarnaast wil ze verloren gegane natuurwaarden herstellen en bovendien functioneren als het coördinatie- en communicatiepunt voor alle op landbouw, natuur en landschap in het Mergelland gerichte maatregelen.

2. De aangetroffen soorten zijn inderdaad niet de zuivere, wilde soorten Klaproos en Korenbloem. Het toeleverende zaadbedrijf heeft abusievelijk "gemengde" zaden van wilde soorten geleverd. In de toekomst zal dit voorkomen worden.